

PRADINIŲ KLASIŲ MOKINIŲ MOKYMAS REFLEKSIJOS APIE MOKYMĄSI: SVARBA IR GALIMYBĖS

Rasa Kulevičienė

Klaipėdos universitetas
Socialinių ir humanitarinių mokslų fakultetas
S. Neries g. 5, Klaipėda, Lietuva
Elektroninis paštas: rasamasiukaite@gmail.com
Telefonas: +370 675 59264

Pateikta 2021 m. gruodžio 12 d.

Parengta spausdinti 2022 m. gegužės 24 d.

DOI: 10.13165/SD-22-20-1-05

Anotacija

Pradinių klasių mokinių refleksija apie mokymąsi yra besimokančiojo gebėjimas mintimis grįžti į bet kokią mokymosi situaciją, veiklą ar užduotį siekiant prisiminti ir apmąstyti savo mokymąsi. Šio amžiaus tarpsnio vaikas, mokomas refleksijos apie mokymąsi, skatinamas stebėti save mokymosi situacijoje, t. y. sekti savo intelektualinės veiklos eigą ir, jei reikia, koreguoti tam tikrus jos aspektus. Tai teigiamai veikia pradinių klasių mokinių mokymąsi: moko mokytis, gerina atmintį, padeda įsiminti daugiau reikšmingos informacijos, lavina aktyvų dėmesį, leidžia geriau suvokti konkrečias mokymosi klaidas, problemas, jų priežastis. Tai turi teigiamą ilgalaikį poveikį pradinių klasių mokinių mokymuisi, nes skatina įsiminti apmąstytus reikšmingus mokymosi momentus ir iš jų pasimokyti. Taigi refleksija apie mokymąsi yra svarbus XXI a. mokymosi visą gyvenimą gebėjimas, skatinantis vaikų kognityvinę kontrolę, ypač tada, kai vaikams suteikiama galimybė reflektuoti apie mokymąsi nuosekliai. Straipsnio tikslas – atskleisti pradinių klasių mokinių mokymo refleksijos apie mokymąsi svarbą ir galimybes. Tikslui pasiekti taikytas mokslinės literatūros analizės metodas. Mokslinės literatūros analizė papildyta pradinių klasių mokinių vadovėlių, pratybų sąsiuvinų, testų ir nacionalinių švietimo dokumentų analize. Apibendrinus tyrimo rezultatus padarytos tokios išvados: pradinių klasių mokinių mokymas refleksijos apie mokymąsi svarbus, nes apmąstomas bet koks mokymosi įvykis ar situacija, sukianti nepasitenkinimą arba atvirkiščiai – pasitenkinimą. Būtent taip vaikas mokomas sekti mokymosi procesą (ne tik rezultatus, bet ir atliekamus veiksmus) ir įgyja reikiamos teigiamos, produktyvios mokymosi patirties, kurią gali panaudoti kitose panašiose mokymosi situacijose. Taip palaipsniui randami patys geriausi ir veiksmingiausi mokymosi būdai, kurie laikui bėgant įsisavinami ir pradedami naudoti spontaniškai. Galimybės mokytis pradinių

klasių mokinius refleksijos apie mokymąsi priklauso nuo jų vis brandesnio santykio su aplinka. Šiuo atveju svarbus ir mokytojo vaidmuo, nes šio amžiaus tarpsnio vaikai dar negeba užmegzti vidinio dialogo su savimi. Būtent dėl to pirmiausia mokytojas, grįsdamas savo pedagoginę veiklą mokymosi paradigma, skirdamas laiko per pamoką, taikydamas tinkamus metodus ir priemones sąveikoje su pradinių klasių mokiniais jiems modeliuoja situaciją, kaip reikėtų reflektuoti mokymąsi tol, kol vaikai įgunda tai daryti patys.

Reikšminiai žodžiai: refleksija, mokymasis, pradinių klasių mokiniai, patirtis, svarba, galimybės.

Įvadas

Apie refleksiją rašė daug pasaulio filosofų (Sokratas, R. Descartes, J. Locke, I. Kant, J. Dewey ir kt.), mokslininkų ir praktikų (Elkonin ir Davydov, 1962; Piaget, 1977; Vygotskij, 1982; Kolb, 1984; Mezirow, 1991; Boud, Keogh ir Walker, 2005; Flavell, Green, ir Flavell, 1995; Pinter, 2017; Zuckerman, 2018; Jacobson, 2020; ir kt.). Antikos filosofai nors ir neminėjo *refleksijos*¹ termino, bet kalbėjo apie tai, kaip svarbu kreipti žmogų į savęs pažinimą, skatinti atsigręžti į save. Tai reikšminga dviem aspektais: 1) neapmąstytas gyvenimas dažnai būna pernelyg chaotiškas (Aristotelis, cit. Ališauskas, 2019); 2) reflektavimas leidžia žmogui pripažinti savo nežinojimą, neišmanymą: žinau, kad nieko nežinau (gr. *Ev oīδα ότι οὐδέν οīδα*) (Sokratas, cit. Guthrie, 1979). Taigi antikos laikų filosofams refleksijos idėja buvo svarbi dėl to, kad ji individui leido siekti tikrojo savęs pažinimo ir žinojimo, t. y. reflektuojant suprasti, kuo jis turėtų tikėti ir kaip turėtų elgtis.

Vėliau XVI–XIX a. filosofai (R. Descartes, I. Kant, G. W. Leibnitz, J. G. Fichte, E. Husserl ir kt.), kalbėdami apie refleksiją kaip ir antikos mąstytojai akcentavo, kad tai yra savityros būdas, keičiantis mąstymo kryptį nuo išorinio pasaulio žmogaus link savęs pažinimo (Descartes, 1978). Tačiau šią sampratą jie papildė supratimu, kad žmogų reflektuoti paskatina siekis pašalinti bet kokias abejones ir netikrumą dėl to, kaip jis mąsto ar veikia (Fichte, 1982). Pasaulio negalima suvokti kaip savaime suprantamo, tad tai, kas mus trikdo, per refleksiją turime paversti abejonės objektu tam, kad reflektuodami rastume atsakymus į mus neraminančius klausimus ir igtume naują supratimą (Husserl, cit. Žiemytė, 1997). Tarkime, jei garsas girdimas netoliese ir tik dirgina ausį, tačiau žmogus jo nesistengia išgirsti, tai jis neturi galimybių jo suprasti; o žmogus, kuris girdi garsą, kreipia dėmesį į jį, bando išgirsti, suprasti, ką tas garsas reiškia, informuoja, – tai jau yra refleksija (Leibnitz, cit. Kozyreva, 2013). Tad individo refleksija didžiąja dalimi priklauso nuo jo paties pastangų suprasti, kas jį neramina, verčia dvejoti, nuo noro tai suvokti ir išspręsti.

XX a. pr. amerikiečių filosofas, pedagogas ir psichologas J. Dewey (1916, 1933) refleksiją iš filosofijos kaip metodą „atvedė“ į pedagoginę praktiką (Zajcev, 2019). J. Dewey teigė, kad raktas

¹ Daiktavardis *refleksija* yra kildinimas iš lotyniško veiksmazodžio *reflectere* (lot. *reflectēre*; re- „atgal“ (angl. *back*) + *flectere* „lenkti“ (angl. *to bend*), reiškančio „lenkti atgal“ (angl. *bend back*), „atsigręžti atgal į save“ (angl. *to turn back on the self*) (Seggelen-Damen, [Van Hezewijk](#) ir kt., 2017). Refleksyvų apmąstymą galima laikyti „labai asmenišką, pažintiniu procesu, kurio metu žmogus išorinį pasaulį paverčia savo apmąstymų objektu“ (Dewey, 1933, p. 9). Tai rodo, kad *refleksija* laikoma individualiu vidiniu procesu, panašiu į dialogą su pačiu savimi, kuriuo siekiama žinių apie savo vidinį suvokimą, jausmus, mintis ir pan. (Seggelen-Damen, [Van Hezewijk](#) ir kt., 2017)

į mokymąsi yra mūsų patirtis² ir refleksija, nes mes mokomės ne iš patirties, o reflektuodami patirtį (Dewey, 1916). Mes galime turėti patirties, bet nežinoti, ką ji gali duoti, kaip ją pasinaudoti. Tik reflektuota ir įsisauganti patirtis yra reikšminga žmogaus augimui ir tobulėjimui, suteikia pažinimo galimybę. Refleksija, t. y. permąstymas (angl. *rethinking*) skatina grįžti į pradinę vietą, vėl iš naujo, dar kartą siekiant „(su)žinoti, kas mes esame ir kaip mes elgiamės“ (Dewey, 1933, p. 4, 17), „ką mes stengiamės daryti, ir [...] kas dėl to atsitinka“ (Dewey, 2001, p. 150). J. Dewey (1933) idėjų įprasminimu galima laikyti jo sukurtą problemų sprendimo modelį, kuris parodo, kad bet kokioje mokymosi situacijoje refleksijos šaltinis mokiniui yra probleminė situacija, kuri turi būti išspręsta siekiant įgyti reikiamų žinių ir gebėjimų. Tad J. Dewey jau XX a. pradžioje teigė, kad mokymesi labai svarbi refleksija, kuri mokiniui leidžia suprasti, kaip veikti (kokiais metodais, priemonėmis ir t. t.) siekiant sėkmingai mokytis ir įgyti reikiamos mokymosi patirties.

XX a. vid. – XXI a. pr. pasirodė išsamių vaikų psichologų, pedagogų (Elkonin ir Davydov, 1962; Vygotskij, 1982; Flavell, Green, ir Flavell, 1995; Zuckerman, 2004) mokslinių tyrimų, kurių išvadose teigiama, kad vaikus mokytis refleksijos apie mokymąsi reikia jau pradinėje mokykloje, nes vėlesniuose amžiaus tarpsniuose tai yra sudėtinga padaryti. Pastebėtina, kad vaikams, neįgijusiems gebėjimo reflektuoti mokymąsi iki pradinės mokyklos pabaigos, sunkiau mokytis vidurinėje mokykloje. Jie paprastai patiria daug mokyklinio negatyvumo ir neurotiškumo problemų, yra ne tokie brandūs, kokie turėtų būti (Elkonin, Davydov, 1962). Tad šio amžiaus tarpinio vaikų mokymas refleksijos apie mokymąsi teigiamai veikia jų pažinimo kokybę.

Tik ką minėtose idėjos neperarado savo aktualumo ir šiandien. Mokslininkų teigimu (Sachs et al., 2019), refleksijos apie mokymąsi mokymas skatina vaikų kognityvinę raidą, kurios poveikis išlieka ir suaugus. Reflektuojant mokymąsi vaikams sudaromos galimybės sekti savo paties mokymosi veiksmus ir suprasti, kuris žingsnis buvo klaidingas, o tai turi teigiamo ilgalaikio poveikio mokymuisi, nes skatina įsiminti apmąstytus reikšmingus mokymosi momentus ir iš jų pasimokyti (Pinter, 2006; Gaučaitė, Kazlauskienė ir Pocevičienė, 2013; Kolb ir Kolb, 2013; Cravo, 2017; Gaučaitė ir Kazlauskienė, 2018). **Ne veltui** refleksija vadinama transformaciniu mokymosi metodu (Colomer et al., 2018; Bassachs et al., 2020). Kaip matyti, mokymas refleksijos apie mokymąsi sudaro vaikams galimybę atrasti „praleistas“ problemas ir tinkamai jas išspręsti.

Lietuvoje didaktikos, edukologijos specialistai ir praktikai (Jovaiša, 2007; Jakavonytė-Staškuvienė, 2015; Žibėnienė ir Indrašienė, 2017; Gaučaitė ir Kazlauskienė, 2018; Schoroškienė ir Krivickaitė, 2018; Ladygienė, 2019) akcentuoja refleksijos aktualumą mokinių mokymosi procese, nes taip pasiekiamas giluminis požiūris ir supratimas apie mokymąsi. Pradinių klasių mokinių mokymas refleksijos apie mokymąsi aktualizuojamas ir įvairiuose nacionaliniuose švietimo dokumentuose, kuriuose teigiama, kad: pradinėse klasėse būtina kryptingai ugdyti mokėjimo mokytis gebėjimus (tarp jų ir refleksijos) tam, kad pagerėtų atskirų dalykų mokymosi rezultatai (Nacionaliniai mokinių pasiekimų tyrimai, 2015); pradinių klasių mokinių refleksija apie mokymąsi turi tapti įprasta pamokos dalimi ir padėti siekiant mokymosi kokybės (LR

² Etimologiškai žodis patirtis (angl. experience) kilęs iš lotynų kalbos žodžio *experientia*, reiškiančio „bandymas, įrodymas, eksperimentas, pakartotinių bandymų metu įgytos žinios“ (ex- „patyręs, išbandytas“; -per „bandyti, rizikuoti“) (Harper, n.d.). Refleksijos metu individai tyrinėja savo patirtį siekdami atrasti naują supratimą ir vertinimą (Dewey, 1933).

Švietimo ir mokslo ministerija, 2016, p. 9, 11); II–IV klasių mokinius reikia pratinti domėtis savo mokymosi pasiekimais, formuoti atsakomybės už savo mokymąsi jausmą ir sąmoningai mokyti (Nacionalinio mokinių pasiekimų patikrinimo ataskaita, 2018). Remiantis tuo, kas pasakyta, galima teigti, kad neatsitiktinai į kai kurių pradinių klasių mokinių mokomųjų dalykų vadovėlius, pratybų sąsiuvinius ir testų knygas (ypač lietuvių kalbos) nuo 2016 metų pradedamos įtraukti užduotys, kuriomis mokoma reflektuoti mokymąsi (Lietuvių kalba, Vadovėlis IV klasei, I dalis, Serija „Taip“, 2019; Lietuvių kalba, Užrašai IV klasei, I dalis, Serija „Taip“, 2019; Lietuvių kalba, Pasitikrinamieji darbai IV klasei, Serija „Taip“, 2019; Pupa, Lietuvių kalbos vadovėlis IV klasei, I dalis, serija „ŠOK“, 2016; Pupa, Pratybų sąsiuvinis IV klasei, I dalis, serija „ŠOK“, 2018 ir kt.). Taigi pradinių klasių mokinių mokymas reflektuoti savo mokymąsi turi tapti neatsiejama pamokų dalimi.

Remiantis itin negausiais pastarųjų metų tiek Lietuvoje (LR Švietimo ir mokslo ministerija, 2016, 2020), tiek pasaulyje atliktais moksliniais tyrimais (Zuckerman, 2018; Vrikki et al., 2019; Winne, 2021) matyti, kad vyraujančioje mokyklinėje pradinių klasių ir vyresniųjų mokinių sistemoje refleksija yra nepakankama, o kartais apleista ar net nuslopinta. Todėl keliamas **tyrimo klausimas**: kokia yra pradinių klasių mokinių mokymo refleksijos apie mokymąsi svarba ir galimybės?

Tyrimo objektas – pradinių klasių mokinių mokymo refleksijos apie mokymąsi svarba ir galimybės.

Straipsnio tikslas – atskleisti pradinių klasių mokinių mokymo refleksijos apie mokymąsi svarbą ir galimybes.

Tyrimo metodologija. Taikyti mokslinės literatūros, pradinių klasių mokinių vadovėlių ir švietimo dokumentų analizės metodai. Mokslinės literatūros analizės metodas sudarė galimybes nuosekliai aprašyti refleksijos sampratos raidą nuo filosofinio iki pedagoginio supratimo, atskleisti pradinių klasių mokinių mokymosi reflektuoti mokymąsi aktualumą, remiantis moksliniais argumentais išryškinti tiriamo koncepto svarbą ir galimybes šiuolaikinėje mokykloje. Mokslinės literatūros analizei atrinkti Lietuvos ir užsienio šaltiniai (straipsniai, monografijos, šiuolaikinės didaktikos vadovėliai, knygos). Laikytasi mokslinės etikos principų: šaltiniai tekste pateikiami su aiškiais nuorodomis, validuotas užsienio kalba parašytų tekstų vertimas į lietuvių kalbą. Mokslinės literatūros analizė papildyta pradinių klasių mokinių vadovėlių, pratybų sąsiuvinių, testų ir nacionalinių švietimo dokumentų analize, kurių validumą užtikrina tai, kad pasirinkti tik oficialūs duomenų šaltiniai: pradinių klasių mokinių mokymuisi skirtos spausdintos priemonės, nacionaliniai mokinių pasiekimų bei Lietuvos švietimo, mokslo ir sporto ministerijos atlikti tyrimai.

1. Pradinių klasių mokinių refleksijos apie mokymąsi mokymo svarba

Pradinių klasių mokiniai, kurie yra mokomi refleksijos apie mokymąsi, skatinami mintimis grįžti į bet kokią mokymosi situaciją, veiklą ar užduotį ir siekti prisiminti ir apmąstyti³ savo mokymąsi (Larsen, London ir Emke, 2016; Chang, 2019). Introspektyviai žvelgdamas į savo mokymąsi, vaikas mokosi sekti savo intelektualinės veiklos eigą ir, jei reikia, koreguoti

³ Terminai *refleksija*, *reflektavimas* lietuvių kalboje turi pakaitus *apmąstymas*, *apmąstyti* (Valstybinė lietuvių kalbos komisija, 2020).

tam tikrus jos aspektus (Flavell, 1979). Pavyzdžiui, vaikas tikisi, kad X veiksmo pasekmė bus Y, tačiau veikimo X pasekmė yra Z. Susidūrimą su tokia problemine situacija mokomas reflektuoti mokymąsi vaikas vertins ne kaip baigtinį rezultatą, tačiau kaip galimybę pereiti prie naujos pažinimo kokybės šalinant veiksmų, kurie lėmė sunkumus, pasikartojimo (Piaget, 1977; Xhaferi ir Xhaferi, 2016; Zilka, 2017; Loon ir Bell, 2018; Colomer et al., 2018). Taigi refleksija apie mokymąsi yra svarbus XXI a. mokymosi visą gyvenimą gebėjimas (Horvathova, 2019), skatinantis vaikų (o vėliau ir suaugusiųjų) kognityvinę kontrolę (Norman et al., 2019) ypač tada, kai vaikams suteikiama galimybė reflektuoti mokymąsi nuosekliai (Robson, 2016).

Refleksija yra sąmoninga, patirtimi pagrįsta mintis, vedanti link padidėjusio sąmoningumo ir naujo supratimo (Larsen, London ir Emke, 2016; Palani, 2018; Chang, 2019; Anderson, 2020). Nepaisant to, kad dėl egocentrizmo pradinių klasių mokiniai (ypač 7–8 metų amžiaus) yra mažiau linkę reflektuoti mokymąsi, mokomas reflektuoti mokymąsi vaikas egocentriškas mintis keičia decentralizuotomis, t. y. gretina savo mintis su kitų žmonių mintimis, o tai savo ruožtu skatina abstraktų aukštesnio lygio mąstymą (Piaget, 2002). Vadinasi, mokant pradinių klasių mokinius refleksijos apie mokymąsi jų mąstymas kreipiamas nuo elementaraus link refleksyvaus.

Mokiniai, kurie tik epizodiškai arba visai nėra patyrę refleksijos apie mokymąsi, tačiau susiduria su mokymosi problemomis (kurios yra neišvengiamos), gali jaustis sutrikę, galvoti apie savo mokymąsi pernelyg savikritiškai, prarasti bet kokią mokymosi motyvaciją, jausti baimę (Jacobson, 2020; Taber, 2019). Siekiant tik ką minėtų su mokymusi susijusių problemų prevencijos svarbu mokinius mokyti refleksijos apie mokymąsi, nes taip jie mokosi mokytis (Kolb ir Kolb, 2005), gerėja jų atmintis (vaikai įsimena daugiau reikšmingos nei nereikšmingos informacijos) (Baddeley ir Hitch, 1974), jaučia mažesnę psichologinę įtampą ir didesnę aktyvų dėmesį mokydamiesi sunkių mokomųjų dalykų (Xasanova, 2021), geriau suvokia konkrečias klaidas ir stengiasi jų nebekartoti (Chang, 2019). Visa tai leidžia suprasti, kaip svarbu kalbėti apie galimybes, kurios užtikrintų pradinių klasių mokinių mokymą refleksijos apie mokymąsi.

2. Pradinių klasių mokinių refleksijos apie mokymąsi galimybės

Mokslininkai (Elkonin, Davydov, 1962; Piaget, 1977; Vygotskij, 1982; Flavell, 1979), tyrinėję amžiaus ribą, nuo kurios vaikai gali būti mokomi reflektuoti mokymąsi, laikosi šiek tiek skirtingų pozicijų: D. B. Elkonin, V. V. Davydov (1962) teigimu, tai gali vykti nuo šešerių metų, J. Piaget – nuo 7–8 metų, L. S. Vygotskij (1982) – nuo 9–10 metų. Tačiau šiuo atveju svarbu ne tiek tiksliai amžiaus riba, tačiau paties vaiko išsivystymas, būtent gebėjimas abstrakčiai mąstyti (Piaget, 1977), gebėjimas reguliuoti savo elgesį (Vygotskij, 1982), pakankami raštingumo įgūdžiai (Flavell, 1979) ir pan. Taigi galima teigti, kad nėra griežtos amžiaus ribos, nes kiekvienas vaikas bręsta skirtingai. Tačiau svarbios išvalgos, kurios rodo, kad nuo vaiko amžiaus ir brandos labai priklauso tai, kokios refleksijos apie mokymąsi galime tikėtis. Pradžioje, kol vaikai nėra pakankamai brandūs, jų refleksija yra formali, t. y. jie apmąsto, ką reikia padaryti (kaip reikia veikti) siekiant išspręsti konkrečią mokymosi problemą. Vaikams augant refleksija tampa nuodugnesnė, nes jie jau nori išsiaiškinti ne tik tai, kokiais veiksmais išspręsti mokymosi problemas, tačiau tai, ir kas lėmė (t. y. kokie veiksmai ir aplinkybės) tokius mokymosi rezultatus (Elkonin ir Davydov, 1962). Tad aiškiai matyti, kad pradinių klasių mokiniai gali reflektuoti mokymąsi, tačiau refleksijos raišką ir „gylį“ lems vaiko branda ir pasiruošimas.

Pradinių klasių mokiniai dėl jų amžiaus ypatybių nėra pajėgūs reflektuoti patys, jiems

būtina mokytojo pagalba (Pinter, 2017; Cravo, 2017; Brau, 2020), štai kodėl reikia kalbėti būtent apie mokymą reflektuoti. Vaikų refleksija pirmiausia pasirodo, kaip bendradarbiavimo forma tarp mokytojo ir mokinio (kai suaugęs užduoda klausimus ir padeda vaikui rasti atsakymus į juos), ir tik vėliau vaikas įgunda reflektuoti pats (Vygotskij, 1982). Taip atsitinka dėl to, kad mokymasis pradinėse klasėse iš pradžių visada yra bendras procesas: vaikas mokosi ne tiek iš mokytojo, kiek kartu su mokytoju. Tad mokytojai turėtų būti orientuoti į sąlygų, kurias reikia sudaryti mokinių refleksijai apie mokymąsi (tinkamos užduotys, pamokos laiko planavimas ir t. t.), nes perėjimas iš reprodukcinio lygio į refleksinį nevyksta savaime (Xisambeev, 2014). Mokytojas, siekdamas pradinių klasių mokinių refleksijos apie mokymąsi galimybių, turi tam skirti tam tikras pastangas ir sukurti tinkamą aplinką.

Mokslininkai (Gaučaitė, Kazlauskienė ir Pocevičienė, 2013) atkreipia dėmesį į tai, kad pradinių klasių mokytojai turi atsispirti pagundai per daug padėti mokiniams. Mokytojai neretai nelinkę mokyti vaikų refleksijos apie mokymąsi, nes per daug globoja savo mokinius siekdami juos apsaugoti nuo įvairių klaidų, nesėkmių, keblių situacijų ir pan., paprasčiau tariant, – stengiasi suvaldyti visas įmanomas rizikas taip užkirsdami kelią mokiniams bandyti susidoroti su įvairiomis mokymosi problemomis. Tokių mokytojų požiūrį lemia vis dar vyraujantis vadovavimasis tradicine poveikio paradigma, kai pamokose daug dėmesio skiriama siekiant perteikti faktus ir gebėjimus, kuriuos mokiniai turi perimti ir atkartoti (LR Švietimo ir mokslo ministerija, 2020). Tad, norint pradinių klasių mokiniams sudaryti galimybes reflektuoti mokymąsi, reikia kokybinių ne tik vaikų, tačiau ir mokytojų pedagoginės veiklos pokyčių, t. y. didesnės orientacijos į mokymosi paradigmą.

Nepaisant to, kad pradinių klasių mokiniams, kurie yra mokomi reflektuoti mokymąsi būtent klasėje (pamokoje), yra daug lengviau tai atlikti (mokosi iš kitų ir su kitais), šią galimybę gali riboti daug priežasčių:

pamokos laiko stoka, nes jo reikia skirti mokiniams, kurie turi reflektuoti, taip pat jo reikia mokytojams, kurie turi tas refleksijas išklausti ar perskaityti (priklausomai nuo to, žodžiu ar raštu vaikai reflektuoja) (Žibėnienė ir Indrašienė, 2017);

netinkamos mokytojo refleksijos apie mokymąsi užduotys, kai mokiniai neproduktyviai išnaudoja refleksijai skirtą laiką (tarkime, pasinaudoja kaip galimybė atsikvėpti nuo mokymosi proceso) (Boud, Keogh ir Walker, 2005);

daug mokinių klasėje (LR Švietimo ir mokslo ministerija, 2020);

mokytojai dažnai pamiršta arba dažnai galvoja, kad refleksija vienaip ar kitaip vyksta, nors iš tikro to nėra, arba tai yra tiek nenuoseklus procesas, kad neduoda jokių teigiamų rezultatų mokinių mokymuisi (Robson, 2016).

Apibendrinant galima teigti, kad pradinių klasių mokinius mokant refleksijos apie mokymąsi mokytojai susiduria su daug iššūkių, be to, šio proceso lengva nepaisyti, nes jo nereikia vertinti, jis unikalus kiekvienam mokiniui.

lšvados

Pradinių klasių mokinių mokymas refleksijos apie mokymąsi svarbus, nes apmąstomas bet koks mokymosi įvykis ar situacija, sukelianti nepasitenkinimą arba atvirkščiai – pasitenkinimą. Būtent taip vaikas yra mokomas sekti mokymosi procesą (ne tik rezultatus, bet ir atliekamus veiksmus) ir įgyja reikiamos teigiamos, produktyvios mokymosi patirties, kurią gali panaudoti

kitose panašiose mokymosi situacijose. Taip palaipsniui randami patys geriausi ir veiksmingiausi mokymosi būdai, kurie laikui bėgant įsisavinami ir pradedami naudoti spontaniškai.

Galimybės mokyti pradinių klasių mokinius refleksijos apie mokymąsi priklauso nuo jų vis brandesnio santykio su aplinka. Svarbus čia ir mokytojo vaidmuo, nes šio amžiaus tarpsnio vaikai dar negeba užmegzti vidinio dialogo su savimi. Būtent dėl to mokytojas, pirmiausia grįsdamas savo pedagoginę veiklą mokymosi paradigma, skiria laiko per pamoką, taikos tinkamus metodus ir priemones, ir dirbdamas su pradinių klasių mokiniais modeliuoja, kaip jiems reiktų reflektuoti mokymąsi. Toks mokymas vyksta tol, kol vaikai įgunda tai daryti patys.

Literatūra

- Anderson, J. (2020). Reflection. *ELT Journal*, 74(4), 480–483. <https://doi.org/10.1093/elt/ccaa039>
- Ališauskas, V. (2019). *Kodėl Aristotelis svarbus šiandien?* Prieiga per internetą: <https://www.bernardinai.lt/2019-02-25-kodel-aristotelis-svarbus-siandien/>
- Bassachs, M., Canabate, D., Nogué, L., Serra, T., Bubnys, R., & Colomer, J. (2020). Fostering critical reflection in primary education through STEAM approaches. *Education Sciences*, 10(12), 384. <https://doi.org/10.3390/educsci10120384>
- Banytė, J., Kuzavinienė, Dž., Vyšniauskienė, V. (2016). *Pupa, Lietuvių kalbos vadovėlis IV klasei, I dalis, serija „ŠOK“*. Vilnius: Alma Littera.
- Baddeley, A. D., & Hitch, G. J. (1974). Working memory. In G. Bower (Ed.), *The psychology of learning and motivation*, Vol. 8 (pp. 47–90). [https://doi.org/10.1016/S0079-7421\(08\)60452-1](https://doi.org/10.1016/S0079-7421(08)60452-1)
- Boud, D., & Walker, D. (1998). Promoting reflection in professional courses: The challenge of context. *Studies in Higher Education*, 23, 191–206. <https://doi.org/10.1080/03075079812331380384>
- Colomer, J., Serra, L., Cañabate, D., & Serr, T. (2018). Evaluating knowledge and assessment-centered reflective-based learning approaches. *Education Science*, 10(9), 208. <https://doi.org/10.3390/su10093122>
- Cravo, P. J. K. (2017). *Reflection as a Means to Develop Young Learners' Metacognition*. Prieiga per internetą: <https://run.unl.pt/handle/10362/21826>
- Chang, B. (2019). Reflection in Learning. *Online Learning*, 23(1), 95–110. <http://dx.doi.org/10.24059/olj.v23i1.1447>
- Dailidienė, V., Jakavonytė-Staškuvienė, D., ir Kasperavičienė, N. (2019). *Lietuvių kalba, Vadovėlis IV klasei, I dalis, Serija „Taip“*. Kaunas: Šviesa.
- Dekartas, R. (1978). *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis.
- Dewey, J. (1916). *Democracy and education: An introduction to the philosophy of education*. New York: MacMillan.
- Dewey, J. (1933). *How we think: A restatement of the relation of reflective thinking to the educative process*. Boston: MA D.C. Heath & Co Publishers.
- Fichte, J. G. (1982). *Žmogaus paskirtis*. Vilnius: Mintis.
- Flavell, J. H. (1979). Metacognition and cognitive monitoring: A new area of cognitive developmental inquiry. *American Psychologist*, 34(10), 906–911. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.34.10.906>
- Flavell, J. H., Green, F. L., & Flavell, E. R. (1995). Young children's knowledge about thinking. *Monographs of the Society for*

- Research in Child Development*, 60(243), 6–96. <https://doi.org/10.2307/1166124>
- Gaučaitė, R., Kazlauskienė, A., Pocevičienė, R. (2013). Savivaldaus mokymo(si) organizavimas: refleksijos vieta ugdymo(si) procese. *Žvirblių takas*, 6(112), 9–19.
- Guthrie, W. K. C. (1979). *A History of Greek Philosophy. Volume 1. The Earlier Presocratics and the Pythagoreans*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Harper, D. (n.d.). Etymology of experience. Online Etymology Dictionary. Prieiga per internetą: <https://www.etymonline.com/word/experience>
- Horvathova, M. (2019). *Study on employability skills in the IB Diploma Programme and Related Programme curricula*. Boston, MA: Center for Curriculum Redesign.
- Jacobson, R. (2020). *Metacognition: How Thinking About Thinking Can Help Kids*. Prieiga per internetą: <https://childmind.org/article/how-metacognition-can-help-kids/>
- Jakavonytė-Staškuvienė, D., ir Laumytė, G. (2015). III klasės mokinių klausymo ir kalbėjimo gebėjimų ugdymas lietuvių kalbos pamokose. *Žvirblių takas*, 4, 19–26.
- Jovaiša, L. (2007). *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius: Gimtasis žodis.
- Kasperavičienė, N., Jakavonytė-Staškuvienė, D., ir Dailidėnienė, V. (2019). *Lietuvių kalba, Užrašai IV klasei, I dalis, Serija „Taip“*. Kaunas: Šviesa.
- Kasperavičienė, N., Jakavonytė-Staškuvienė, D., ir Dailidėnienė, V. (2019). *Lietuvių kalba, Pasitikrinamieji darbai IV klasei, Serija „Taip“*. Kaunas: Šviesa.
- Kazlauskienė, A., ir Gaučaitė, R. (2018). *Kaip planuoti mokymąsi ir imtis veiksmų?* Šiauliai: Titnagas.
- Kolb, D. (1984). *Experiential learning: experience as the source of learning and development*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Kolb, A. Y., & Kolb, D. A. (2005). Learning styles and learning spaces: Enhancing experiential learning in higher education. *Academy of Management Learning & Education*, 4(2), 70–88. <https://www.jstor.org/stable/40214287>
- Kolb, A. Y., & Kolb, D. A. (2013). *The Kolb Learning Style Inventory 4.0 Guide*. Experience Based Learning Systems. Prieiga per internetą: <https://learningfromexperience.com/research-library/the-kolb-learning-style-inventory-4-0/>
- Ladygienė, J. (2019). *Pamokos podukra – refleksija, kuriai seniai laikas į puotą*. Prieiga per internetą: <https://www.svietimonauijenos.lt/pamokos-podukra-refleksija-kuriai-seniai-laikas-i-puota/>
- Larsen, P. D., London, D., & Emke, A. (2016). Using reflection to influence practice: student perceptions of daily reflection in clinical education. *Perspectives on Medical Education*, 5, 285–291. <https://doi.org/10.1007/s40037-016-0293-1>
- Loon, M., & Bell, R. (2018). The moderating effects of emotions on cognitive skill. *Journal of Further and Higher Education*, 42(5), 694–707. <http://dx.doi.org/10.1080/0309877X.2017.1311992>
- LR Švietimo ir mokslo ministerija. (2016). *Mokėjimo mokyti kompetencija: kaip sekasi mokiniams ir mokytojams*. Prieiga per internetą: <https://www.nsa.smm.lt/wp-content/uploads/2018/03/Mokejimo-mokyti-kompetencija.pdf>
- LR Švietimo ir mokslo ministerija. (2020). *Kokia pradinio ugdymo pamokų kokybė?* Prieiga per internetą: <https://www.nsa.smm.lt/wp-content/uploads/2020/12/Pradinio-ugdymo-pamoku-kokybe-1.pdf>

- Mezirow, J. (1991). *Transformative dimensions of adult learning*. San Fransisco: Jossey-Bass.
- Nacionalinio mokinių pasiekimų patikrinimo ataskaita (2018). Prieiga per internetą: <https://www.smm.lt/>
- Nacionaliniai mokinių pasiekimų tyrimai. (2015). Prieiga per internetą: <https://www.smm.lt/>
- Norman, E., Pfuhl, G., Sæle, R. G., Svartdal, F., Låg, T., & Dahl, T. I. (2019). Metacognition in psychology. *Review of General Psychology* 23(4), 403–424. <https://doi.org/10.1177%2F1089268019883821>
- Palani, M. (2018). What am I doing and why? Empowering pre-service teachers to question their practice through dialogic reflection. *Language and Language Teaching*, 7(2), 28–32.
- Piaget, J. (1977). *The development of thought. Equilibration of cognitive structures*. Oxford: Basil Blackwell.
- Piaget, J. (2002). *Vaiko mąstymas ir kalba*. Vilnius: Aidai.
- Pinter, A. (2017). *Teaching Young Language Learners*. Oxford: Oxford University Press.
- Robson, S. (2016). Are there differences between children's display of self-regulation and Metacognition when engaged in an activity and when later reflecting on it? The complementary roles of observation and reflective dialogue. *Early Years*, 36(2), 179–194. <https://doi.org/10.1080/09575146.2015.1129315>
- Schoroškienė, V., ir Krivickaitė, A. (2018). Įsivertinimo sampratos raiška I klasės mokinių kalboje. *Pedagogika*, 129(1), 156–170.
- Taber, K. S. (2019). Constructivism in education: Interpretations and criticisms from science education. In Information Resources Management Association, *Early childhood development: Concepts, methodologies, tools, and applications* (pp. 312–342). Information Science Reference/IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-5225-7507-8.ch015>
- Valstybinė lietuvių kalbos komisija. (2020). *Kokie tarptautinio žodžio „reflektuoti“ galimi lietuviški pakaitai?* Prieiga per internetą: <http://www.vlkk.lt/konsultacijos/5187-reflektuoti>
- Vyšniauskienė, V., Banytė, J., ir Kuzavinienė, Dž. (2018). *Pupa, Pratybų sąsiuvinis IV klasei, I dalis, serija „ŠOK“*. Vilnius: Alma Littera.
- Vrikki, M., Wheatley, L., Howe, C., Hennessy, S., & Mercer, N. (2019). Dialogic practices in primary school classrooms. *Language and Education*, 33(2), 85–100. <http://dx.doi.org/10.1080/09500782.2018.1509988>
- Zilka, G. C. (2017). Awareness of ICT capabilities, digital literacy, and use of reflective processes in children who received their first home computer. *Technology Enhanced Learning*, 9(1), 80–97. <http://dx.doi.org/10.1504/IJTEL.2017.084074>
- Zuckerman, G. A. (2018). I Know What I Do Not Know: Toward the Reflective Elementary Classroom. *Journal of Cognitive Education and Psychology* 17(3), 260–277.
- Zuckerman, G. (2004). Development of reflection through learning activity. *European Journal of Psychology of Education*, 19(1), 9–18. <http://dx.doi.org/10.1007/BF03173234>
- Žibėnienė, G., ir Indrašienė, V. (2017). *Šiuolaikinė didaktika*. Vilnius: MRU.
- Žiemytė, R. (1997). Intersubjektyvumo problema E. Husserlio ir A. Schütz teorijose. *Problemos*, 51, 19–35.
- Winne, P. H. (2021). *Cognition, metacognition,*

- and self-regulated learning*. Oxford: Oxford University Press.
- Xhaferi, B., & Xhaferi, G. (2016). Enhancing learning through reflection – A case study of SEEU. *Seeu Review*, 12(1), 53–68. <http://dx.doi.org/10.1515/seeur-2017-0004>
- Эльконин, Д. Б., Давыдов, В. В. (1962). Вопросы психологии учебной деятельности младших школьников. Москва: Академии педагогических наук РСФСР.
- Выготский, Л. С. (1982). Мышление и речь. Москва: Педагогика.
- Козырева, Т. В. (2013). Понятие рефлексии в истории философии. Вестник угрюдения 2(12), 75–85.
- Хасанова Л.Р. (2021). Роль рефлексии на уроках английского языка. Из Наука и образование: теоретический и практический потенциал: *материалы Междунар* (pp. 90–94).
- Хисамбеев, Ш. (2014). Исследование структуры сознания подростков в среде дополнительного образования. Москва: Издательство Нестор-История.
- Зайцев, А. (2019). Критическое мышление» в философской рефлексии Джона Дьюи. *Philosophy of education*, 1(13), 8–14.

TEACHING PRIMARY SCHOOL STUDENTS REFLECTION ON LEARNING: IMPORTANCE AND POSSIBILITIES

Rasa Kulevičienė

Klaipėda University, Lithuania

Summary

The aim of this article is to reveal the possibilities and importance of reflection on learning for primary school students. To achieve this aim, the following method has been applied: an analysis of scholarly literature, textbooks for primary school students, and national educational documents. The analysis of scholarly literature made it possible to provide a consistent description of the development of the concept of reflection from philosophical to pedagogical approaches, to show the relevance of teaching primary school students to reflect on learning, and, based on scientific arguments, to highlight the importance and possibilities of the concept under study in contemporary schools. Lithuanian and international sources (articles, monographs, textbooks of modern didactics, and books) were selected for the analysis of scientific literature. The principles of scientific ethics have been followed – the sources in the text are provided with clear references, and the translation of the texts written in foreign languages into Lithuanian has been validated. The analysis of scholarly literature is supplemented by the analysis of primary school textbooks, exercise books, tests, and national educational documents, the validity of which is ensured by having selected only official data sources: printed materials for teaching primary school students along with studies carried out by the Ministry of Education, Science, and Sport.

The analysis of the scholarly literature led to the suggestion that many of the world's philosophers, scientists, child psychologists, and practitioners have written about reflection. When discussing reflection, philosophers (R. Descartes, I. Kant, G.W. Leibnitz, J.G. Fichte, E. Husserl, etc.), just like ancient thinkers (Socrates, Plato, Aristotle), emphasize that it is a way of self-examination that changes the direction of thinking from discovering one's outside world towards self-discovery. A person is encouraged to reflect by seeking to remove any doubt and uncertainty about the way they think or act. We cannot perceive the world as self-evident – therefore, by means of reflection we have to transform the things that bother us into the object of doubt in order to find answers to questions weighing on our minds and thus gain a new understanding through reflection. The American philosopher, educator, and psychologist J. Dewey, who lived in the early 20th century, brought reflection as a method from the field of philosophy into pedagogical practice. Thus, J. Dewey stated that reflection is very important for learning, since it enables the learner to understand how to act (which methods, tools, etc., to apply) in order to succeed in learning and gain a learning experience. From the mid-20th century to the beginning of the 21st century, numerous comprehensive studies were carried out by psychologists and educators (D. B. Elkonin, V. V. Davydov, J. Piaget, L. S. Vygotskij, J. Flavell), the findings of which highlight that the cultivation of reflection has to start as early as in primary school. Children who do not acquire the ability to reflect on learning by the end of primary school have learning difficulties in high school, experience negativity and neurotic problems in multiple schools, and are not as mature as they should be. These ideas remain relevant

today, as scholars unanimously agree that teaching primary school students to reflect on learning provides them with opportunities to gain an in-depth understanding of learning. Meanwhile, national educational documents highlight teaching students to reflect on learning, stating that it must become a regular part of the educational process and can help in achieving quality learning for primary school pupils. Based on the above, it can be stated that it is no coincidence that since 2016 some textbooks, exercise books, and test books (especially for teaching Lithuanian) for primary school students have been incorporating tasks teaching reflection on learning.

Teaching primary school students to reflect on learning is important since the child learns to observe themselves in a learning situation, i.e., to monitor the process of their intellectual activity by adjusting certain elements, if needed. This has a positive impact on the learning of primary school pupils, as it enables them to learn how to study, to improve their memory, to remember more meaningful information, to increase their active attention while studying, and to fully understand and avoid their specific learning issues and their causes. This has a positive long-term effect on the learning of primary school pupils, as it encourages children in this age group to memorize significant moments in learning and, hence, learn from them. Thus, in the 21st century, reflection on learning is an important skill of lifelong learning, which promotes children's cognitive control, especially when children are given the opportunity to reflect on learning in a consistent manner.

In terms of possibilities, it is evident that children can and have to be taught to reflect on learning in primary school. However, it must be considered that there is no strict age limit (6 or 10 years of age), since each child develops differently. Insights that show that what can be expected in terms of reflection on learning depends very much on a child's maturity are important, however. In the beginning, when children are not mature enough, their reflection is formal, i.e., they reflect on what needs to be done (how to act) in order to solve a particular learning difficulty. Meanwhile, as children grow older, reflection becomes deeper because they already want to find out not only what actions need to be taken to solve learning problems, but also what led to (i.e., what actions and circumstances) such learning outcomes. Thus, it is obvious that primary school students can reflect on learning, but the expression and depth of reflection will be determined by the child's maturity and preparation.

It should be noted that the possibilities for cultivation of reflection on learning in primary school students also depend on the teacher. Children's reflection first emerges as a form of collaboration between a teacher and a student (when an adult asks questions and helps the child find answers to them), and only later does the child learn to reflect on their own. This is due to the fact that education in primary school is always a shared process in the beginning – the child learns not so much from the teacher as together with the teacher. Therefore, teachers should be focused on creating the conditions necessary for students to reflect on learning (appropriate tasks, lesson time planning, etc.), as the transition from the reproductive level to the reflective one does not happen by itself.

Summarizing the results of the research, the following conclusions can be drawn: teaching primary school students to reflect on learning is important, because any learning event/situation that causes dissatisfaction – or, conversely, satisfaction – is ruminated over. It is in this way that the child who is being taught to monitor the learning process (not only the results but also the actions taken) acquires a necessary, positive, productive learning experience that can be used in other similar learning situations. In this way, the child gradually discovers the best and most effective ways of learning, masters them over time, and begins to use them spontaneously. Possibilities to

teach primary school students to reflect on learning depend on their ever-maturing relationships with their environments. The role of the teacher is also crucial here, as children in this age group are not yet able to engage in internal dialogue with themselves. This is the reason why it is namely the teacher that models how children need to reflect on learning until the children are able to do it themselves, and the teacher does so by basing this pedagogical activity on a learning paradigm, by allocating time during lessons, and by using appropriate methods and tools.

Keywords: *reflection, learning, primary school students, experience, importance, possibilities.*

Rasa Kulevičienė. Klaipėdos universiteto Socialinių ir humanitarinių mokslų fakulteto doktorantė. Mokslinių tyrimų kryptys: pradinis ugdymas, lietuvių kalbos mokymas, refleksijos apie mokymąsi mokymas.

Rasa Kulevičienė. PhD student at the Faculty of Social Sciences and Humanities at Klaipėda University. Research areas: primary education, Lithuanian language teaching, teaching reflection on learning.

SOCIALINĖS GEROVĖS TYRIMAI
2022, 20(1)
Mokslo darbai

Maketavo
Jovita Jankauskienė

Mykolas Romeris universitetas
Ateities g. 20, Vilnius
Puslapis internete www.mruni.eu
El. paštas: mrulab@mruni.eu

SOCIAL INQUIRY INTO WELL-BEING
2022, 20(1)
Research papers

Layout
Jovita Jankauskienė

Mykolas Romeris University
Ateities 20, Vilnius
Website: www.mruni.eu
E-mail: mrulab@mruni.eu